

58. Steves R. (2010), Drug Policy in the European Union, available at: <http://www.ricksteves.com/about/pressroom/activism/drugpolicy.htm> (engl).
59. Kukulshkina A. (1994), Forming principle of ecological security in modern international law, *Moscow Journal of International law*, 4 (Oct.-Dec.), pp. 86 - 98 (rus).
60. Kolbasov O. S. (1988), The concept of ecological security (juridical aspect), *Soviet state and law*, 12, pp. 47 - 55 (rus).
61. Timoshenko A. (1989), Global ecological security: international law aspect, *Soviet state and law*, pp. 113 - 114 (rus).
62. Kochetkova E. V. (2009), The ecological policy of developed and developing countries: comparative analysis, *Social and humanitarian knowledge*, 1, pp. 350 - 356 (rus).
63. Keohane R. O. (1996), Analyzing the effectiveness of international environmental institutions, in Keohane R. O., Levy M. A. *Institutions for environmental aid, pitfalls and promise*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, Pp. 3 - 27 (engl).
64. Keohane R. O., Victor D. G. (2010), The regime complex for climate change, *The Harvard Project on international climate agreements*, Discussion Papers 10-33 (January), 30 p. (engl).
65. Levy M. A. (1997), East-West environmental politics after 1989: the case of air pollution, in Keohane R. O., Nye J. S., Hoffman S. *After the Cold war: International institutions and state strategies in Europe, 1989 - 1991*, Harvard University Press, Harvard, pp. 310 - 341 (engl).
66. Morozova V. N. (2007), *World ecological policy and international ecological cooperation*, Voronezh State University Publishing centre, Voronezh, 126 p. (rus).
67. Klare M. T. (2008), Resource competition in the 21st century, *From early warning to early action? The debate on EU's crisis response continue*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, pp. 293-301 (engl).
68. Zbrodzhia A. M. (2004), The policy in sphere of environmental protection, Voles V. Policy's creation in EU, Solomia Pavlychko Publishing house, Kyiv, pp. 439 - 471 (ukr).
69. Delreux T. (2009), The case of the European Union as international environment negotiator, *Cooperation and conflict*, 44(June), pp. 189 - 208 (engl).
70. Vavilov A. (2002), Ecological security and Russia's sustainable development, *International life*, 8, pp. 85 - 90 (rus).
71. Roginko S. (2011), From Kyoto-97 to Copenhagen-09 and any longer: global warming, Europe's security, *Ves Mir*, Moscow, pp. 591-615 (rus).
72. Gusev A. A., Gusev A. I. (2008), The political aspects of Russia-EU cooperation in ecological security sphere, available at: <http://jurnal.org/articles/2008/polit37.html>. (rus).
73. *Europe's Space Policies and their relevance to ESDP (2006)*, author of text R. E. Johnson, European Parliament, Brussels, 69 p. (engl).
74. Rathgeber W., Remuss N.-L., Schrogl K.-U. (2009), Space security and the European Code of Conduct for Outer Space Activities, *Disarmament forum*, 4, pp. 33-41 (engl).
75. Arbatov A. (2010), Preventing an arms race in outer space, *Russia: arms control, disarmament and international security : supplement to the Russian edition of the SIPRI Yearbook 2009*, IMEMO, Moscow, pp. 33-62 (rus).
76. Saveliev A., Pankova L. (2004), Space and BMD: the prospects of Russia-USA cooperation, in *The SIPRI Yearbook-2003. Armaments, disarmament and international security*, Nauka, Moscow, pp. 1011-1016 (rus).
77. Khozin G. (1999), Space and international security, *International life*, 11, pp. 82-92. (rus).
78. Ivanova N. I. (2006), Cooperation and speciality in space sphere: Russia and the world, *Ukraine's development strategy*, 5, pp. 42-52 (rus).

© Лебідь Ірина

Надійшла до редакції 27.11.2013

УДК327.7(575.2)ББК Ф4

ЛЕВИК БОГДАН,

кандидат історичних наук, полковник запасу, м. Львів

КИРГИЗСТАН - ПОВЕРНЕННЯ НА РОСІЙСЬКУ ОРБИТУ

Стаття присвячена новій незалежній державі Центральної Азії - Республіці Киргизія, формуванню й становленню її військово-політичної складової в пострадянський період. Акцентовано на наявних глобальних загрозах та внутрішній неготовності республіки до їх нейтралізації. Проаналізовано участь Киргизії в регіональних безпекових організаціях СНД (Співдружність Незалежних Держав), ОДКБ (Організація договору про колективну безпеку), ШОС (Шанхайська організація співпраці), її співробітництво з НАТО в рамках програми "Партнерство заради миру". Зроблено висновок про багатовекторну зовнішню політику Киргизії й продовження пошуку в забезпеченні власної безпеки та національних інтересів у регіональному та глобальному масштабах.

Ключові слова: Республіка Киргизія; національна безпека; Збройні сили; спеціальні підрозділи; військово-політична складова.

Постановка проблеми. Кожна з нових незалежних держав пострадянського простору прагне посилити свій геополітичний потенціал і знайти своє місце у світовій структурі. До складу цього потенціалу, крім економіки,

входить військова потужність. Важливою його складовою є також природно-географічний потенціал держави, який мало змінюється з часом.

Республіки Центральної Азії (ЦА) прагнуть виробити

свою зовнішньополітичну стратегію. Знаходячись між Європою та Азією, вони займають важливе стратегічне положення, яке приваблює до них увагу США, Росії, Китаю, а також нових гравців у ЦА: Ірану, Індії, Пакистану, Туреччини. До того ж не тільки географічне становище є позитивом регіону, але й величезні запаси нафти й газу. Отже, серед світових лідерів ведеться конкурентна боротьба за вплив у регіоні. Усі п'ять незалежних держав прагнуть до регіонального лідерства і ведуть багатовекторну зовнішню політику. Стабільність і мир Центральної Азії - запорука безпеки євразійського простору. Занепокоєння викликають нові загрози: міжнародний тероризм, релігійний екстремізм, наркоторгівля й незаконна міграція, які набули глобального характеру. Викладене повною мірою стосується й Киргизії.

Аналіз досліджень і публікацій. Зовнішню політику республік ЦА досліджують багато російських науковців, серед яких Е. Винокуров, А. Лібман, Д. Малишева, В. Петровський, Н. Косолапов. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити таких як М. Каплан, А. Беттлер, С. Хоффман, Ф. Старр, Й. Лінн, Ж. Голдстрейн, П. Гонідець, Р. Кеохейн, С. Корнел, С. Краснел, Л. Ліндберг, Ж. Розенау, Р. Шарвін, Х. Шмідт, Ж. Дейвіс, М. Свіні, С. Бленк. Центральноазіатські вчені представляють найбільш цікаву групу дослідників, адже вони вивчають явища всередині регіону й показують проблеми криз національну призму інформаційного потоку і через особистий досвід. Особливо насичені праці А. Альшина, В. Маслова, Н. Омарова, В. Парамонова, О. Столповського, А. Салієва, А. Строкова, К. Сироежкіна, Ф. Толіпова, Т. Шаймергенова, М. Лаумуліна.

Мета роботи - проаналізувати процес формування й становлення Республіки Киргизія після розпаду Радянського Союзу й більш детально висвітлити військово-політичний аспект державного будівництва та забезпечення національної безпеки й оборони.

Виклад основного матеріалу. Киргизія (Киргизстан, Киргизька Республіка) - країна Центральної Азії. Знаходиться на сході регіону і межує з Казахстаном (протяжність кордону - 1050 км), Узбекистаном (1099 км), Таджикистаном (870 км) та Китайською Народною Республікою (858 км). Слід зазначити, що проблема прикордонного врегулювання залишається не вирішеною з Узбекистаном і Таджикистаном, що несе певні виклики національній безпеці республіки Киргизстан. Її територія охоплює західну та центральну частину передгір'я Тянь-Шаню та північної частини Паміру, де беруть початок більшість річок Центральної Азії. Три чверті території країни зайнято горами, де розміщено 8208 льодовиків, що є джерелами прісної води ЦА. У країні знаходиться всесвітньо відоме озеро Іссик-Куль. З 1940 р. тут видобувається уранова руда. Територію республіки поділено на 7 адміністративних областей: Джалал-Абадську, Чуйську, Іссик-Кульську, Ошську, Талаську, Наринську, Баткенську.

Населення станом на січень 2010 р. становило 5,3 млн осіб, із яких понад 70 % киргизи. 1989 р. населення республіки нараховувало 4,2 млн, отже, динаміка приросту доволі висока. Однак у умовах демографічного тиску Узбекистану й Таджикистану етнічна чисельність киргизів за 10 років може зменшитись. Особливо це виражено у Ферганській долині, на півдні країни. До армії щорічно призивається до 8 тисяч юнаків. У республіці високий рівень нелегальної трудової міграції [1]. Більшість киргизів за віросповіданням мусульмани. Релігія відокремлена від держави. Решта населення - узбеки та росіяни. Російська мова є другою офіційною

мовою, що закріплено в конституції. Республіка входить до ряду міжнародних організацій, із них безпекові: СНД, ОДКБ, ШОС та ООН, співпрацює з НАТО в межах програми ПЗМ (Партнерство заради миру).

Після невдалого московського путчу 31 серпня 1991 р. республіка проголосила свою незалежність від СРСР. Столицею країни є м. Бішкек (попередня назва - Фрунзе). За чинною Конституцією (2010 р.) Киргизія є єдиною в цьому регіоні парламентською республікою. Країну можна охарактеризувати як таку, що має відкрити політичну систему і проводить багатовекторну політику та спроби модернізації. До цього вона була президентською республікою. Парламент однопалатний і складається зі 120 депутатів, яких обирають за партійними списками терміном на 5 років. Одна політична партія може мати в парламенті максимум 65 депутатів. У країні багатопартійна система. Найчисельнішими є 9 політичних партій - "Ата Мекен", Соціал-демократична партія, "Республіка", "Єдиний Киргизстан", "Ак Шумкар", "Ар Наміс", "Ата Журт", серед яких залишилась і Комуністична партія. Політичні партії сформовані за територіальним принципом, розподіл проходить між півднем та північчю. Жодна політична сила не має загально-республіканської підтримки. Президента обирають на всенародних виборах терміном на 6 років. Удруге переобиратися на цю посаду не можна. Прем'єр-міністра призначає парламент за поданням найбільшої депутатської фракції.

1999 р. узбецькі бойовики з Ісламської організації спробували прорватися на територію Киргизії з боку Узбекистану, однак були зупинені. Киргизія не була втягнута в узбецькі події. Перші спроби узбецьких бойовиків проникнути на територію Киргизстану в Баткенському та Чой-Аланському районах Ошської області з території сусіднього Таджикистану мали місце 30 липня 1999 р. Найчисельніші групи нараховували 400 - 1000 бойовиків. Їхнім військовим лідером був Тахір Абдухалілович Юлдашев, 1968 р. н. Урядові війська та сили правопорядку застосували проти бойовиків вертольоти та штурмову авіацію, які завдали по таборах і базах ворога ракетно-бомбові удари. Сутички продовжувалися до жовтня 1999 р. Південний Баткенський район - важкодоступна територія; через гірську місцевість і відсутність автомобільних доріг державний кордон погано охороняється. Це є причиною проникнення контрабандистів, утворення наркотрафіку й переховування міжнародних терористів. Для боротьби з останніми в країні було навіть оголошено часткову мобілізацію та отримано допомогу від ОДКБ (Росія, Таджикистан, Казахстан, Узбекистан). Бойовики ж мали на меті забезпечити вільний прохід своїх формувань на територію Узбекистану для збройної боротьби проти уряду і побудови ісламської держави на території Узбекистану. Киргизстан відіграв роль транзитної території.

16-18 березня 2003 р. у республіці відбулися сутички між громадянами та представниками органів правопорядку, під час яких 5 осіб загинуло. Після цих подій прем'єр-міністр країни подав у відставку.

24 березня 2005 р. після спроби фальсифікації результатів виборів настала криза влади. Країною прокотилися масові заворушення: люди захоплювали приміщення органів місцевої влади, відбувалися збройні сутички. Цей квітневий період 2005 р. називають "революцією тюльпанів". Тодішній Президент Киргизії А. Акаєв залишив країну, а згодом відмовився від посади. У містах почалися погроми й пограбування. До влади прийшла опозиція на чолі з К. Бакієвим. Улітку 2005 р. відбулись

дострокові президентські вибори, перемогу на яких отримав К. Бакієв. Але ці радикальні політичні дії не привели до політичної стабілізації в республіці.

У листопаді 2006 р. виник конфлікт між головою парламенту (Жогорку Кенеша) та президентом. Голова парламенту подав у відставку. У квітні 2006 р. у країні знову розпочались заворушення з вимогою проведення конституційної реформи та очищення влади від криміналітету. 2 листопада 2006 р. у Киргизії розпочався безстроковий страйк із вимогою відставки президента та прем'єр-міністра. Щоб урятувати ситуацію, президент країни терміново підписав проект нової конституції, який 30 грудня 2006 р. був прийнятий парламентом. Ця конституція набула чинності 17 січня 2007 р., згодом її скасував Конституційний суд. Країна продовжила жити за попередньою конституцією 2003 р.

У квітні 2010 р. у республіці відбулась чергова Народна революція. До влади прийшли лідер опозиції Роза Отунбаєва і Тимчасовий уряд. Деякі історики-міжнародники вважають цю подію державним переворотом. Президент спочатку переховувався на території країни, а згодом покинув Киргизію. 27 червня 2010 р. на Всенародному референдумі було прийнято чинну Конституцію Киргизстану. 10 жовтня цього ж року в республіці відбулись позачергові парламентські вибори, після яких Киргизія стала конституційною парламентською республікою. Повноваження парламенту й уряду стали більшими, ніж у президента. Президентські вибори в Киргизії було призначено на 30 жовтня 2011 р. Діючий президент Р. Отунбаєва склала свої повноваження 31 грудня 2011 р. Новим Президентом РК став Алмазбек Шаршенович Атамбаєв, повноваження якого закінчуються 31 грудня 2017 р. [2].

Після розпаду СРСР економіка Киргизії знаходилась у глибокій кризі. Прибутковими галузями залишаються уранодобувна й переробна галузі, золотодобувна та переробна, енергетична. За видобутком золота Киргизія знаходиться на третьому місці після Росії й Узбекистану. 2003 р. цей показник становив 22,5 тис. тонн золота на родовищі "Кумтор", який наповнює 1/3 державного бюджету. 70 % підприємств республіки приватизовані й знаходяться під контролем клану першого президента країни А. Акаєва. Республіка володіє 6 гідроелектростанціями, які об'єднані в Наринський каскад. Росія погодилась будівництво ще двох ГЕС "Камбарата-1" та Камбарата-2", однак реалізація проектів призупинена через бажання РФ володіти контрольним пакетом майбутніх об'єктів. Водні ресурси стали проблемою регіону. Казахстан та Узбекистан 80 % води отримують із території Киргизії¹. У киргизькій частині знаходиться Токтогульське водосховище, воду з якого розподіляє республіка. 2000 р. такі дії поставили під загрозу сільське господарство сусідніх центральноазійських республік [3]. Узбекистан у відповідь на дії Киргизії розгорнув на кордоні військові підрозділи й провів низку показових навчальних захоплень добре захищених об'єктів, що було сприйнято киргизькими військовими як військова загроза.

Найбільші капіталомісткі економічні проекти ведуться за участю Росії. Росія контролює і флагмани оборонної промисловості - корпорацію "Дастан" (виготовлення торпед) і АТ "Айнур". Уряд запланував передати

РФ підприємство ВПК "Дастан" взамін на участь Росії в будівництві нової Камбаратинської ГЕС-1. 48 % працівників - селяни. Безробіття в країні становить близько 3 %, середня зарплата - 150 \$. У Киргизії функціонує 26 вищих навчальних закладів, із яких один військового профілю - Бішкецьке вище військово-командне училище, яке готує молодших офіцерів загальновійськового профілю та офіцерів-техніків для військової авіації.

Незалежна Киргизія мала чотири Конституції: 1993 р., 2003 р., 2006 р., 2010 р., остання з яких чинна зараз.

Остаточний варіант чинної Конституції Киргизії було запропоновано Тимчасовим урядом і винесено на Всенародний референдум 27 червня 2010 р. Конституція закріплює народне волевиявлення побудови суверенної, демократичної держави, де принцип верховенства права забезпечує захист прав кожного громадянина. За конституцією, єдиним джерелом влади є киргизький народ. Ст. 4 п. 4 забороняє військовослужбовцям бути членами політичних партій або підтримувати будь-яку партію. Ця стаття забороняє створення політичної партії на етнічній або релігійній основі. Ст. 14 забороняє використання Збройних сил для внутрішньодержавних політичних цілей. Переміщення та використання Збройних сил за межами республіки дозволено тільки зі згоди парламенту, якщо за таку пропозицію проголосувало понад дві третини депутатів. Згідно зі ст. 56 Конституції в Киргизії здорові юнаки у віці від 18 до 27 років підлягають обов'язковій строковій військовій службі. Відповідно до закону "Про альтернативну (невійськову) службу" певна категорія громадян може проходити альтернативну службу, відрховуючи 20 % своєї зарплати до бюджету міністерства оборони. Президент країни відповідно до вимог ст. 64 не тільки Головнокомандувач Збройних сил, але й очолює Раду оборони країни: він має право оголошувати військовий стан у країні, після чого повинен терміново винести це питання для розгляду в парламенті. Вищий законодавчий орган, у свою чергу, дотримуючись ст. 74, вирішує питання війни і миру, законності введення військового стану, затверджує або скасовує укази президента із цих питань. У випадках відсутності президента його обов'язки виконує прем'єр-міністр [4].

До законодавчих актів, які регулюють взаємовідносини у сфері військової безпеки, належать закон "Про оборону і Збройні сили КР" (1994 р.), Концепція національної безпеки, Військова доктрина та Військово-оборонна концепція (1993 р.). На думку директора Інституту стратегічного аналізу й прогнозу КР А. Л. Салієва, сьогодні Киргизія знаходиться на стадії оновлення нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері безпеки й оборони. З моменту отримання незалежності військові загрози не змінились - змінюється тільки ставлення до них і способи реалізації захисних заходів [5].

Військову доктрину Киргизстану прийнято 23 березня 2002 р., повна офіційна назва документа "Про Військову доктрину Киргизької Республіки в перехідний період до 2010 р.". Військова доктрина складається із чотирьох розділів: військово-політичні, військові, військово-економічні основи забезпечення військової безпеки і підготовка до оборони. Доктрина має оборонний характер і передбачає співпрацю у військово-оборонній сфері з країнами-членами СНД, ОДКБ та ШОС. У розділі "Міжнародна військова та військово-технічна співпраця" передбачено співпрацю в межах програми НАТО "Партнерство заради миру", а також із Росією, США, КНР, Туреччиною, ФРН, Францією, Вели-

¹ Ріка Сирдар'я найдовша (3019 км) і друга за водонаповнюваністю серед рік Центральної Азії. Площа басейну 219 тис. кв. км. Основна частина (75,2 %) стоку ріки формується на території Киргизстану, 15,2 % - на території Узбекистану, 6,9 % - у Казахстані і 2,7 % - у Таджикистані. (Прим. автора).

кою Британією та участь у миротворчих військових операціях під егідою ООН. За військовою доктриною, конфлікти є справедливі та несправедливі: ті, які суперечать Статуту ООН, і ті, що йому не суперечать. Зовнішніми загрозами Киргизія вважає можливість вторгнення бандформувань із територій сусідніх країн (Узбекистану, Таджикистану). Саме тому в доктрині передбачено створення спеціальних мобільних підрозділів для ведення бойових дій у гірській місцевості: звідти очікують проникнення незаконних військових формувань на територію республіки. Доктрина передбачала нове будівництво (реформування) ЗС у три етапи, яке завершилось 2010 р. Військова доктрина КР передбачає можливість використання Збройних сил для захисту від антиконституційних дій, протиправного збройного насилля, які загрожують цілісності країни [6]. Сьогодні парламент розробляє проект нової військової доктрини, основою якої буде принцип оборонної політики.

У республіці ведуться дебати про створення нової військової доктрини, яка змінила б структуру, підготовку й оснащення Збройних сил, відповідно до наявності реальних загроз, серед яких основними є міжнародний тероризм та екстремізм. Прямої військової загрози для республіки, як і для інших республік Центральної Азії, сьогодні немає. Військові експерти вважають, що передавання прикордонних військ у підпорядкування Державного комітету національної безпеки - не ефективний захід, зважаючи на той факт, що охорона гірських кордонів з Узбекистаном, Таджикистаном та Китаєм стає пріоритетом у нейтралізації можливого агресора, а проникнення через кордон несе військову загрозу [7].

Бюджет для оборони країни розрахований тільки для підтримання боєготовності Збройних сил. Так, у 2008 р. його витрати становили \$ 43,9 млн, або 1,3 % ВВП. У попередній 2007 р. військовий бюджет становив \$ 30 млн. У таких умовах республіка проводить військово-політичну політику максимальної інтеграції в наявні оборонні системи, обираючи потужні країни своїми стратегічними партнерами, насамперед - це Російська Федерація [8].

У республіці, крім Збройних сил Міністерства оборони, є інші військові формування. Це прикордонні війська (5 тис.), внутрішні війська МВС, Державний комітет національної безпеки (3 тис.), Національна гвардія та Служба державної охорони. У Баткенській області функціонують загони самооборони. Парламент (Жогорк Кенеш) пропонує створити при МО війська територіальної оборони.

Загальна орієнтовна чисельність людських військових ресурсів (чоловіки віком від 15 до 49 років) становить 1,203 млн осіб, із яких придатні до військової служби 975 тис., щорічно досягають призовного віку близько 50 тис., щорічно призивають 5-8 тис. призовників. Чисельність Збройних сил становить близько 15 тис. військовослужбовців, не враховуючи військових формувань. За даними IISS (International Institute for Strategic Studies, 2005), загальна чисельність підрозділів Міністерства оборони становила 10,9 тис. [9]. Головнокомандувачем ЗС КР є президент. У складі Збройних сил є сили загального призначення, сили швидкого реагування та сили негайного реагування. Особливим формуванням є Південне угруповання об'єднаних сил, створене в 1999 р.

Збройні сили республіки охоплюють сухопутні війська, військово-повітряні сили, артилерію, сили повітряної оборони (створені 2006 р.), десантні війська й

підрозділи спеціального призначення. Збройні сили Киргизії, які почали створювати в січні 1992 р. на основі військових підрозділів Радянської армії Туркестанського ВО, було взято під юрисдикцію республіки відповідно до Указу Президента від 29 травня 1992 р. ЗС КР поділено на Північну й Південну групи, які об'єднують силові підрозділи для боротьби з проявами екстремізму та проти бандитських формувань. На території республіки було дислоковано 17-й артилерійський корпус, що складався з двох мотодивізій. Згодом із цих дивізій було сформовано в 1998 р. 1-у Койтаську та 3-ю Ошську бригади. 70-75 % військовослужбовців ЗС - контрактники, решта - строкові призовники.

У республіці служба в армії передбачена Конституцією. Одночасно дозволено альтернативну (невійськову) службу. Термін строкової військової служби - 12-18 місяців. Випускники вищих навчальних закладів, які пройшли військову перепідготовку, отримують звання лейтенанта запасу. Крім цього, функціонують Киргизький національний військовий лицей, Об'єднаний навчальний центр ЗС для підготовки сержантів, Бішкецьке багатопрофільне вище військово-училище, яке щороку випускає 100 офіцерів, Центр підвищення кваліфікації офіцерів і прапорщиків. З 2006 р. киргизька армія перейшла на використання тільки національної мови.

Сухопутні війська (СВ) складаються з однієї мотострілецької дивізії, трьох бригад із танковими батальйонами, окремого танкового батальйону, трьох кулеметно-артилерійських батальйонів. Проблема СВ полягає в тому, що 50 % озброєння морально застаріле, 60-70-х років минулого століття випуску та не придатне для застосування в гірській місцевості. Це повною мірою стосується танків Т-72 та БМП-1, БМП-2, БТР-70, БТР-80. У силах загального призначення передбачено створення спеціальних мобільних підрозділів для ведення бойових дій у горах, що вимагає повного адекватного переозброєння.

Військово-повітряні сили мають у своєму складі змішаний авіапункт та вертолітну ескадрилью. Бойові літаки представлені винищувачами МіГ-29 та винищувачами-бомбардувальниками МіГ-21.

Артилерія об'єднує зенітно-артилерійську бригаду та один полк.

Сили повітряної оборони, які створені у 2006 р., охоплюють 2 дивізіони СУ-25 та 4 дивізіони СУ-75.

До десантних та підрозділів спеціального призначення МО належать диверсійно-розвідувальний батальйон "Інбірс" (створений 1999 р.), який у своєму складі має три роти та підрозділ "Скорпіон", створений 1994 р. спочатку як 525-а рота, згодом трансформована у загін, потім у батальйон і бригаду. Підпорядковані ці підрозділи Головному управлінню розвідки Генерального штабу Міністерства оборони (ГУР ГШ МО). Обидва підрозділи добре озброєні новітніми видами зброї, можуть вести локальні бойові дії в гірській місцевості.

Спецпідрозділ Національної гвардії "Пантера" належить до десантно-штурмових видів, нараховує 800 військовослужбовців. Поряд функціонують ще два підрозділи "Барс" та "Едельвейс", а також розвідувальна рота. Загальна чисельність Національної гвардії близько 1,5 тис. осіб. Це військово-формування в мирний час безпосередньо підпорядковується президенту, у військовий час має знаходитись у резерві головнокомандувача ЗС.

Внутрішні війська (ВВ) МВС чисельністю близько 3,6 тис. складаються з підрозділів з охорони виправних

колоній та спеціальних моторизованих міліцейських частин. ВВ МВС також мають у своєму складі спеціальний антитерористичний підрозділ "Шер". До особового складу "Шер" входять тільки офіцери й прапорщики, які пройшли спеціальну підготовку в Туреччині, США, Китаї, Росії.

Державна служба охорони має таємний загін "Арстан", головним завданням якого є бойове прикриття перших осіб держави.

Ще один спецпідрозділ - "Киргий" - функціонує в спеціальному агентстві з контролю за обігом наркотиків.

Служба національної безпеки нараховує до 1 тис. осіб. Крім територіальних органів та військової контррозвідки, до складу СНБ входять спецпідрозділи "Калакан" - "Щит" (проведення спецоперацій) й антитерористичний підрозділ "Альфа".

Прикордонні війська нараховують 5 тис. і представлені 5 загонами (аналогічно за чисельністю та оснащенням полку), 4 дислоковані на південному кордоні й один - на півночі Киргизії.

Формування прикордонної служби Киргизії розпочато в 1998 р. - тоді чисельність особового складу сягла 3 тис. осіб. 19 травня 1999 р. у республіці прийнято закони "Про державний кордон" та "Про прикордонну службу". До цього кордон охороняла оперативна група Федеральної прикордонної служби Росії, яка 2002 р. передала 27 прикордонних застав колишнього Східного прикордонного округу СРСР киргизьким прикордонникам. 2002 р. усі контрольно-пропускні пункти та прикордонні загоны було виведено з підпорядкування російським прикордонникам. Спочатку прикордонна служба входила до складу МО, згодом до СНБ, а з жовтня 2002 р. їй виділено в самостійну структуру. Сьогодні повністю забезпечений охороною кордон із Китаєм, хоча потребує сучасного технічного оснащення. Киргизія, дотримуючись вимог Статуту ШОС, інформує Китай про дислокацію своїх військових формувань у 100-кілометровій прикордонній зоні.

У Киргизії об'єднано всі силові підрозділи прикордонної служби, Національної гвардії, внутрішніх військ МВС в одне відомство під керівництвом Міністерства оборони. Це пов'язано з перспективою можливого розвитку військово-політичної ситуації в регіоні. Таке реформування силових відомств дає можливість оперативно реагувати на загрози й надзвичайні ситуації, зменшувати час на міжвідомчі процедури, створювати одне державне замовлення на закупівлю продукції військового призначення

За даними IISS The Military Balance за 2007-2010 рр. (Військовий довідник), на озброєнні ЗС Киргизії знаходиться: танків Т-72 - 150-215 од., БМП-1 - 230-274 од., БМП-2 - 90-113 од., БРЛМ-2 - 30 од., БТР-70 - 25-53 од., БТР-80 - 10 од. Протитанкове озброєння представлене 26 од. "Малютка". Реактивні системи залпового вогню БМ-21 "Град" - 15 од., БМ-27 "Ураган" - 6 од. Артилерійські системи мають на озброєнні САУ 120 ("Нона", "Гвоздика") - 30 од., гаубиці 1938 та 1943 рр. випуску - 107 од., міномети М-120 (виробництва США) - 48-50 од. Військова авіація представлена МіГ-21 - 48 од., ще 28 од. знаходяться на зберіганні АН-12 - 2 од., АН-26 - 2 од., Л-39 - 4 од. та 24 од. на зберіганні, вертольоти Мі-24 - 9 (транспортні) та Мі-8 - 23 (багатоцільові) [10].

Киргизія - бідна країна й самостійно не може подолати економічну кризу. Імпортні операції перевищують експорт. МВФ 2011 р. надав республіці фінансову допомогу у розмірі \$100 млн для її подолання. Південний кордон з Афганістаном залишається необладнаним, що

створює умови для незаконного переміщення наркотиків. Ураховуючи цю ситуацію та беручи до уваги приєднання Киргизії в 1994 р. до програми НАТО "ПЗМ", уряд республіки просить Альянс надати технічну допомогу в облаштуванні південних кордонів держави. НАТО дало згоду на проведення таких робіт, а також надання засобів зв'язку та технічної допомоги. Насамперед заплановано капітально відремонтувати будівлі-склади, де зберігається ракетно-артилерійське обладнання. З 2007 р. Киргизія бере участь у процесах планування та аналізу програми ПРМ.

У 2008 р. витрати на військову безпеку Киргизії становили \$ 43,9 млн, або 1,3 % ВВП. Такою ж ситуація з фінансуванням військової безпеки була і в попередні роки, коли витрати на військову організацію не перевищували 2 % від ВВП. МО шукає альтернативні джерела фінансування, зокрема позабюджетні (ідеться про продаж застарілої техніки подвійного використання), яку можна використовувати у невійськових сферах). За оцінками військових експертів, близько 50 % армійського озброєння є застарілим і непридатним до експлуатації. Киргизстан намагається максимально інтегруватись у регіональні та міжнародні системи безпеки.

МО Киргизії військово-технічну співпрацю здійснює переважно з країнами СНД та членами ОДКБ. У республіці введено систему експортного контролю над озброєнням та військовою технікою, який покладено на Міністерство оборони. Міністерство відповідає за видачу ліцензій, дозволів на транзитне переміщення предметів військового призначення. Мета такого контролю - недопущення розповсюдження зброї масового ураження й засобів її доставки. Діяльність МО скерована на створення військової організації з мобільних підрозділів, готових до швидкого бойового розгортання й оперативних дій на загрозованих напрямках.

На території республіки знаходяться три військові об'єкти, які належать МО РФ. Це полігон "Озеро" на півострові Карабулун озера Іссик-Куль у с. Ічка-суу (автоматична сейсмічна станція й 170-а радіосейсмічна лабораторія сейсмічної служби МО РФ, які контролюють випробовування ядерної зброї за кордоном), який займає 866 га землі; 338-й підрозділ зв'язку військово-морського флоту (ВМФ) під Бішкеком у с. Чалдовар (забезпечує зв'язок ГШ ВМФ РФ із підводними човнами й надводними кораблями в Тихому та Індійському океанах) та новозбудована 999-а військово-повітряна база на аеродромі "Кант", 954-а дослідна база озброєння проти підводних човнів ВМФ РФ у районі с. Кой-Сари. Офіційні міждержавні документи закріплюють довгострокове перебування російських військ на території Киргизстану.

Киргизія є учасником ОДКБ з 1992 р. Свою співпрацю в межах ДКБ веде в напрямку створення сил швидкого реагування, які були б спроможними взяти участь в оперативному реагуванні в спільних діях країн-учасниць ОДКБ. У Бішкеку розташовано штаб колективних сил швидкого реагування в Центральній Азії й регіональна оперативна група Антитерористичного центру СНД.

90 % військовослужбовців ЗС Киргизії на безоплатній основі (взаємін безоплатного розташування російських військових об'єктів на території республіки) проходять навчання у вищих військово-навчальних закладах МО РФ і Казахстану. Після червневих подій 2010 р. у Киргизії, коли кількість жертв досягла 500 осіб, Рада колективної безпеки ОДКБ розпочала підготовку пра-

вової бази зі створення механізму антикризового реагування із широкого кола питань, зокрема, до уваги взяли внутрішні загрози, надзвичайні ситуації, надання матеріально-технічної допомоги.

Російська Федерація виявила бажання надати допомогу Киргизії для модернізації її Збройних сил за умови виведення американських військових з території республіки. Американські військово-повітряні підрозділи знаходяться на авіаційній базі "Манас" з 2001 р., коли розпочали виконувати функцію бази розміщення військово-транспортної авіації сил коаліції. З території Киргизстану надавалася допомога військам НАТО, які знаходились в Афганістані. Після завершення активної фази операції в Афганістані базу почали використовувати як транзитний центр для ВПС США. За оренду авіаційної бази американці щороку сплачують Киргизстану 60 млн доларів США. Рішення закрити авіабазу було озвучене Президентом К. Бакієвим 3-4 лютого 2009 р. під час візиту до Москви, і денонсований договір затвердив парламент. Росія стратегічно не зацікавлена в американській присутності в країнах Центральної Азії. Саме із цією метою військово-політичне керівництво Росії готове виділити понад 1 млрд доларів США для постачання армії Киргизстану нового озброєння та військової техніки російського виробництва. Це, у першу чергу, будуть нові БМП, БРДМ, гелікоптери, польові й стаціонарні госпіталі, легка фототехніка, переносні міномети, супутникова апаратура, а також розширення програми навчання киргизьких офіцерів у вищих військових навчальних закладах РФ. Американці, у свою чергу хочуть зацікавити країни ЦА, у тому числі й Киргизстан, у зброї та військової техніці, яка знаходиться на території Афганістану. Адже 2014 р. місія НАТО в цій країні закінчується і значну частину озброєння необхідно кудись подіти. Швидше за все це буде продаж за низькими цінами для сусідніх країн. Безперечно, після продажу буде пропонуватись її інструкторське освоєння та можливість проведення ремонтно-регламентних робіт, що дасть можливість залишитись у країнах ЦА. Росія на найвищому рівні у 2009 р. продовжила перебування своєї військової авіації ще на 49 років. Заплановане підписання договору про продовження знаходження російських військових до 2032 р. РФ за оренду трьох військових баз платить 4,5 млн доларів США.

У свою чергу КНР теж бачить свої стратегічні інтереси в Киргизії й у Центральній Азії в цілому. Китай свою присутність у Киргизії розпочав із будівництва залізниці, яка повинна об'єднати республіку в одне ціле, полегшити маршрутне сполучення з іншими країнами-сусідами. При завершенні запланованої залізничної магістралі час добирання до найвіддаленішої точки ЦА з території Китаю буде становити усього 3 години. Зауважимо, що технічно полотно залізниці буде відповідати європейським стандартам (1435 мм), а не російським вимогам (1520 мм).

Участь Киргизії в Шанхайській організації співпраці (ШОС) бере свій відлік з 2001 р., коли країни-засновники підписали спільну Декларацію про створення ШОС з метою протидії міжнародному тероризму, сепаратизму та екстремізму в Центральній Азії. До ШОС, крім Киргизії, входять Китай, Росія, Казахстан, Таджикистан, Узбекистан. Спостерігачами ШОС є Індія, Іран, Монголія і Пакистан. Співпраця охоплює й інші сфери: політичну, торговельно-економічну, науково-технічну, культурну, освітню, енергетичну, транспортну, екологічну. Військові Киргизстану беруть участь у військових навчаннях під егідою ШОС. Так, у серпні 2003 р. на території

Китаю та Казахстану було проведено спільне контртерористичне навчання "Взаємодія-2003". Свої наміри проводити спільні військові навчання члени ШОС підтвердили 27 липня 2007 р., підписавши у Бішкеку відповідну угоду, за якою в серпні 2007 р. на території Китаю та Російської Федерації відбулось перше навчання "Мирна місія-2007", "Бойове братерство-2007", друге відбулось у жовтні 2010 р. [11].

Співпрацю військовиків МО Киргизької Республіки з НАТО розпочато 1994 р., і проходить вона в межах програми "Партнерство заради миру". З метою конкретизації заходів співпраці щорічно МО Киргизії підписує індивідуальну програму партнерства. Програма передбачає участь у навчаннях, конференціях, семінарах, взаємних візитах. У період 1994-2004 рр. 500 військових МО КР взяли участь у заходах НАТО, зокрема миротворчій діяльності, мовній підготовці, боротьбі з тероризмом і наркотрафіком, нейтралізації військових конфліктів. Під час підготовки й проведення військової операції на території Афганістану 2001 р. Киргизія надала антитерористичній коаліції аеродром "Манас" (авіабаза імені Гансі), де були дислоковані військові літаки-дозаправники KC-135, транспортні літаки C-130 "Геркулес", військова ескадрилья винищувачів та бомбардувальників, близько 1700 військовослужбовців із 12 країн-членів НАТО. Цю базу використовують військові Альянсу й сьогодні. У зв'язку із заборорою розміщення на території Киргизії військових баз країн, які не входять до ОДКБ (вимога Статуту ОДКБ) авіабаза ім. Гансі має статус дипломатичної місії, а військовослужбовці НАТО - її співробітників. Угоду щодо подальшого використання аеродрому "Манас" не продовжено, що спонукає НАТО шукати альтернативне рішення на території інших республік Центральної Азії [12].

Із 2007 р. Киргизстан поглибив свою співпрацю з Альянсом, підписавши угоду про участь у програмі "Процес планування й аналізу", що передбачає трансформацію ЗС МО КР відповідно до міжнародних стандартів, участь у миротворчих операціях під егідою Генеральної Асамблеї ООН. 5 травня 2007 р. у Брюсселі в штабквартирі НАТО із цього питання відбулись переговори у форматі "26+1" (країни-учасниці НАТО + Киргизька Республіка) для прийняття остаточного рішення.

Киргизька Республіка бере участь у командно-штабних навчаннях "Щит миру" ("Peace Shield"), із 2001 р. - у багатонаціональних навчаннях "Об'єднані зусилля" ("Combinet Endeavour"). Специфіка природи й території Киргизії вимагає підготовки військових підрозділів для виконання завдань у гірській місцевості. 2002, 2004, 2006 рр. на території республіки проходили спільні киргизько-британські навчання із залученням національних прикордонних військ. Щорічно, починаючи 1999 р., проходять киргизько-американські навчання антитерористичного спрямування "БеленсНайф" та "БеленсНайт". Щорічні 12-тижневі курси з турецькими інструкторами відбуваються з 2000 р., 2004, 2005, 2006 рр. 27-а гірська сухопутна бригада Збройних сил Франції проходила двотижневе тренування в горах Киргизії. В околицях киргизького м. Ош проводилися російсько-киргизькі антитерористичні навчання "Південь-2006".

Військову освіту киргизькі офіцери отримують у Росії, Китаї, Казахстані, Азербайджані, США, Німеччині, Туреччині, Індії.

Російсько-киргизькі відносини у військовій і військово-технічній сфері ґрунтуються на Договорі від 5 липня 1993 р., який передбачає чотири напрями: розміщення військових об'єктів ЗС РФ на території Киргизії, збе-

реження співпраці з питань виробництва, ремонту й забезпечення озброєнням та військовою технікою, спільне використання військових полігонів ("Едельвейс") та навчальних центрів, підготовка офіцерів, співпраця сил та засобів ППО. За період співпраці між РФ та КР підписано близько 40 міждержавних договорів із різних питань військового будівництва. Низку міжнародних правових документів було підписано про статус перебування чотирьох військових об'єктів Росії на території Киргизстану. Серед цих загальновідомі: дослідна база протичовнового озброєння, центр зв'язку ВМФ РФ, автономний сейсмічний пункт служби спеціального контролю МО РФ та російська авіаційна база в м. Кант. Остання є авіаційною складовою Колективних сил реагування Центральноазійського регіону ОДКБ. Оренду плати МО Росії за ці об'єкти не сплачує. Орендним еквівалентом є військово-технічні поставки та квоти для навчання киргизьких офіцерів у військових ВНЗ Російської Федерації. 2009 р. Росія погодилася надати \$ 2,15 млрд у вигляді позики за умови закриття військової бази "Манас", яку використовує НАТО як базу коаліційних сил в Афганістані. Станом на 2011 р. РФ виділила лише \$ 450 млн, база "Манас" поки що використовується, - напевно, аж до завершення міжнародної миротворчої операції НАТО в Афганістані у 2014 р. [13].

У 2006-2007 рр. Росія виділила значну фінансову та військово-технічну допомогу для армії Киргизії, обсяги якої не розголошують. Надання такої допомоги дозволено за російським законодавством.

Висновки

Збройні сили республіки не відповідають оборонним потребам Киргизстану, мають низьку бойову готовність, слабке технічне оснащення, недостатній мобілізаційний резерв, є найменш чисельними серед країн ЦА. Державний бюджет розрахований тільки для підтримання існуючої бойової готовності ЗС.

Киргизька військова організація та її Збройні сили потребують модернізації відповідно до міжнародних стандартів та наявних військових загроз. Перешкодою на цьому шляху є недостатнє державне фінансування й постійна економічна криза в країні. Територія республіки, особливо її гірські райони, приваблюють екстремістські бандформування. Військово-політичний сектор Киргизстану повністю знаходиться у фарватері російської політики та її військової стратегії. У республіці немає військово-технічної інфраструктури. Реформування ЗС республіки передбачає створення мобільних, малочисельних штурмових спецпідрозділів антитерористичного спрямування. До стратегічного або тактичного військового протистояння Киргизстан не готовий. Принципом будівництва Збройних сил є оборонна достатність та адекватний рівень самооборони. На території республіки можливі терористичні акти екстремістського походження. У зовнішній політиці Киргизстан орієнтується на Москву, хоча прагне інтегруватись в ісламський світ. Під гаслом незалежності й демократії тут прагнуть зберегти старі порядки.

Левик Богдан,

кандидат історических наук, полковник запасу, г. Львов

КИРГИЗСТАН - ВОЗВРАЩЕНИЕ НА РОССИЙСКУЮ ОРБИТУ

Статья посвящена новому независимому государству Центральной Азии - Республике Киргизия, формированию и становлению ее военно-политической составной в постсоветский период. Акцентировано внимание

Киргизстан уникає можливості робити ставку на співпрацю з одним геополітичним гравцем, тому співпраця відбувається в кількох напрямках. 2001 р. США відкрили авіаційну базу "Манас", яка з 2009 р. носить назву Центру транзитних перевезень. НАТО активізувало свою співпрацю з пострадянськими республіками ЦА, що вказує на зміну їхніх стратегічних інтересів у цьому регіоні. У 2002 р. відкрили військову базу в Канті й російські військові. Китай запропонував Киргизстану будівництво 260 кілометрів високогірної залізниці (2500-3000 км над рівнем моря), вартість якої сягає 20 млрд доларів США.

До загроз національній безпеці киргизи відносять проблему анклавів (Сох і Шахімардан, які відносяться до Узбекистану, і Ворух - до Таджикистану). Особливу загрозу становить ісламський політизований фундаменталізм та спільні кордони у Ферганській долині. Таким чином, геополітичний вибір Киргизстану залишається багатовекторним, між геополітичними гравцями в ЦА, на тлі терористичної небезпеки з Афганістану, Таджикистану та ядерної програми Ірану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уметова А. Э. Трудовая миграция в Кыргызстане: проблемы и особенности / А. Э. Уметова // Центральная Азия и культура мира: Международный научно-обозревательный журнал. - Бишкек, 2008. - Вып. 1-2 (23-24). - С. 172-174.
2. Президент Киргизии. Официальный сайт [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.president.kg/ru>.
3. Суюнбаев М. Природные ресурсы как фактор развития Центральной Евразии / М. Саюнбаев, А. Мамытова // Центральная Азия и Кавказ. - 1998. - № 1. - С. 31.
4. Конституция Кыргызстана 2010 г. Правительство Кыргызской республики. Официальный сайт. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.gov.kg/?page_id=263.
5. Салиев А. Л. Главная угроза - разруха в головах / А. Л. Салиев // МСН : общественно-политическая газета. - 2010. - 19 марта. - С. 8.
6. Бабаджанов А. Я. Анализ военных доктрин государств-участников ОДКБ / А. Я. Бабаджанов // Вестник МГИМО. - М., 2005. - С. 63-64.
7. Клименко А. Ф. Военные доктрины и концепции стран АТР / России и АТР: безопасность, сотрудничество, развитие / А. Ф. Клименко. - М. : Изд. институт Дальнего Востока РАН, 2002.
8. Военно-промышленный курьер. - М., 2008. - № 1 (217).
9. The Military Balance 2005, 2007, 2008, 2009, 2010/IISS (International Institute for Strategic Studies). - London, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010.
10. The Military Balance 2010/IISS (International Institute for Strategic Studies). - London, 2010. - Pp. 365-366.
11. Парамонов В. В. Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность / В. В. Парамонов, А. В. Строков, О. А. Столповский. - Бишкек, 2008. - 201 с.
12. Партнеры в Центральной Азии [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120301_partners_central_asia_2011-ru.pdf.
13. Рудов Г. А. Становление кыргызской государственности и развитие российско-кыргызских отношений : дисс. ... д-ра полит. наук : 23.00.04 / Г. А. Рудов. - М., 2002. - 390 с.

на глобальных угрозах и неготовности республики к их нейтрализации. Проанализировано участие Киргизии в региональных организациях по безопасности СНГ (Содружестве Независимых Государств), ОДКБ (Организации договора коллективной безопасности), ШОС (Шанхайской организации сотрудничества), взаимоотношения с НАТО. Сделано вывод о многовекторной внешней политике Киргизии по продолжению поиска обеспечения собственной безопасности и национальных интересов на региональном и глобальном уровнях.

Ключевые слова: Республика Киргизия; национальная безопасность; Вооруженные силы; специальные подразделения; военно-политическая составная.

Levyk Bogdan,

Candidate of Historical Sciences, retired Colonel, Lviv

KYRGYZSTAN - RETURNING TO RUSSIAN ORBIT

Formation and build-up of a new independent Central Asian state - the Republic of Kyrgyzstan in the postwar period are explored. Of special focus is a military and political constituent of the development of the state after disintegration of the Soviet Union. It is emphasized that the Republican Armed Forces are ready to stand up to global threats: international terrorism. The membership of the Republic in such regional organizations for security as the Commonwealth of Independent States, the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization as well as relationships with the NATO within the Partnership for Peace Program and bilateral relations with the Russian Federation, the USA and China are analyzed. A multiple-vector foreign policy of Kyrgyzstan as strong evidence of looking for effective ways of enhancing national security and interests both on the regional level and globally is emphasized. Domestic challenges and threats are listed. Of priority among the latter are the economic crisis, lack of political stability, poor, out-of-date equipment of the Armed Forces and control problems of common frontiers with Uzbekistan, Tajikistan and China in mountainous areas. The Armed Doctrine of 2002-2010 as well as military and technical cooperation with the Russian Federation are reviewed. The inconsistency of concurrent presence of Russian military bases and the Manas Air Base of the NATO coalition forces in the territory of the Republic is pointed out. It is stressed that Kyrgyzstan expands its economic cooperation with China which is softly competing for the Central Asia with Russia and China. It is indicated that in its foreign policy Kyrgyzstan aims to pursue the Russian line and at the same time integrate in the Muslim community while clearly willing to cooperate with EU countries and the USA.

Key words: Republic of Kyrgyzstan; national security; Armed Forces; special units; military and political constituent.

REFERENCES

1. Umetova A. Ye. (2008), Labour migration in Kyrgyzstan: Problems and features, *Central Asia and Culture of Peace: International Scientific Journal Overview*, Bishkek, Issue 1-2 (23-24), pp. 172-174 (rus).
2. President of Kyrgyzstan, official Site, available at: <http://www.president.kg/ru> (ukr).
3. Suyunbayev M., Mamytova A. (1998), Natural resources as a factor of Central Eurasia, *Central Asia and the Caucasus*, № 1, p. 31 (rus).
4. Constitution of Kyrgyzstan in 2010. Government of the Kyrgyz Republic. Official site, available at: http://www.gov.kg/?page_id=263 (rus).
5. Saliyev A. L. (2010), The main threat - the disruption in heads, *MSN: socio-political newspaper*, March 19, p. 8 (rus).
6. Babadzhanov A. Ya. (2005), Analysis of military doctrines of participants CSTO, *Herald MGIMO*, Moscow, pp. 63-64 (rus).
7. Klimenko A. F. (2002), The military doctrines and concepts of Asia-Pacific countries / Russia and Asia-Pacific: security, cooperation, development, Publishing House. Institute for Far Eastern Studies, Moscow (rus).
8. *Voyenno-promyshlennyy kuryer [Military-Industrial Courier]* (2008), Moscow, № 1 (217) (rus).
9. The Military Balance 2005, 2007, 2008, 2009, 2010/IISS (International Institute for Strategic Studies), London, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010 (engl).
10. The Military Balance 2010/IISS (International Institute for Strategic Studies) (2010), London, pp. 365-366 (engl).
11. Paramonov V. V., Stokov A. V., Stolpovsky O. A. (2008), Russia and China in Central Asia: politics, economy, security, Bishkek, 201 p. (rus).
12. Partners in Central Asia, available at: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120301_partners_central_asia_2011-ru.pdf. (rus).
13. Rudov G. A. (2002), *Formation of Kyrgyz statehood and development of Russian-Kyrgyz relations*, Thesis for the degree of doctor of political sciences after specialty 23.00.04, Moscow, 390 p. (rus).

© Левик Богдан

Надійшла до редакції 09.01.2014